

Концепцията за национална сигурност и потенциалните рискове в контекста на сигурността на международните отношения

Павел Недялков

Висше училище по сигурност и икономика
Пловдив, България
e-mail: pnedjalkov@vusi.bg

РЕЗЮМЕ — Статията разглежда концепцията за национална сигурност и икономическите ѝ аспекти в контекста на сигурността на международните отношения. Анализирани са мерките, които обезпечават реализиране на целите и задачите на националната сигурност и взаимните връзки между икономиката, средствата и инструментите за осъществяване на избраната стратегия за сигурност. Специално внимание е отделено на националните, регионалните и глобалните рискове за сигурността и способността на държавата да упражнява ефикасен контрол върху вътрешната и външната среда за сигурност, които в условията на глобализацията непрекъснато засилват взаимната си свързаност.

Ключови думи: сигурност, риск, международни отношения

The concept of national security and potential risks in the context of security of international relations

Pavel Nedyalkov Nedyalkov
Higher School of Security and Economics
Plovdiv, Bulgaria
pnedjalkov@vusi.bg

ABSTRACT— The article examines the concept of national security and its economic aspects in the context of security of international relations. The measures that ensure the realization of the goals and tasks of the national security and the mutual relations between the economy and the instruments for the implementation of the chosen security strategy are analyzed.

Special attention is paid to national, regional and global security risks and the state's ability to exercise effective control over the internal and external security environment, which in the context of globalization are constantly strengthening their interconnectedness.

Keywords: security, risk, international relations

ВЪВЕДЕНИЕ

Системата на международните отношения, е съвкупност от отделни подсистеми. Елементи на тази система са субекти на различни социални формации, между които възникват отношения в основата на които стои интересът.

Сигурността е неотделима от интереса. Независимо дали е материален или нематериален. Дали е интерес на отделен субект от системата или интерес на социална

формации от страни, народи, нации, държави, религиозни, етнически, групировки и съюзи между тях, или интерес на световната общност като цяло. Липсата на интерес лишава сигурността от смисъл и съдържание.

Интересът може да бъде: всеобщ, интернационален, интерес на цялата международна общност, но може да бъде интерес на отделна страна или на група страни. Съответно проблемът може да бъде разглеждан на две различни равнища: като всеобща международна сигурност и като национална международна сигурност.¹

Според Ейбрахам Маслоу потребността от безопасност и сигурност спадат към базисните мотивационни механизми на човешкото съществуване. Тяхното удовлетворяване в личностен план е мотивация за задоволяване на социални потребности.²

Личната сигурност е по-скоро субективна представа на индивидите за отсъствието или наличието на опасности и заплахи за тяхното съществуване и в качеството си на такава не винаги е в състояние интуитивно да долови всички рискове и заплахи.

Колективната сигурност е по-висша потребност, характерна за организирани форми на хората в общество. При нея удовлетворяването на потребностите от сигурност се постигат по успешно с обединени усилия.

Обществената сигурност можем да определим като вътрешна ценност на общественото съзнание при формирането на националните държави.

След появата на държавата в продължение на хилядолетия основно средство за защита от външни врагове са военната сила и заплахата за нейното използване. През 1648г. са подписани Вестфалските мирни договори, с които се слага край на Тридесетгодишната война в Европа.

В теорията на външната политика е прието, че тогава се поставя началото на модерната система на международни отношения. Тя включва външнополитически механизми и структури, принципи и норми на международното право. Подчинени на целта да намалят неопределеността в отношенията между европейските държави и да сведат до минимум непредсказуемостта в тяхната външна политика те формират принципно нова система за **международна сигурност**.³

Субект на всеобщата сигурност е международната общност, като цяло, докато субект на националната сигурност е отделната страна. Връзката е толкова тясна, че не е възможно националната сигурност на която и да е страна да бъде подценявана, без да се има предвид равнището на сигурността в цялата система на международните отношения, и обратно – от състоянието на международната сигурност зависи сигурността на всяка отделна страна.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Концепцията за национална сигурност включва официално приети политически виждания за защита на гражданите, обществото и държавата от външни и вътрешни

¹ Спиридонов, И. *Теория на международните икономически отношения*, Свищов, Академично издателство «Ценов», 2010, с. 131

² Маслоу, А. *Мотивация и личност*. СПб, 2001, с. 478

³ Христов, П. *Метатеория на риска. Парадигми и подходи*, София, „Албарос“, 2010, с. 117-118

заплахи от всякакво естество при отчитане на наличните ресурси и съобразяване с нивото на гаранциите, които дават световната, евроатлантическата и европейската система за сигурност и стабилно развитие.

Системата от мерки, които обезпечат реализиране на целите и задачите на националната сигурност са:

- Мерки за опазване на националната сигурност от открито посегателство:

а/политико-организационни – чрез политическа организация и дейност на държавните органи се цели спазване на националните закони, международните договори и конвенциите.

Политиката на България по отношение националната сигурност е конкретен пример за привеждане на националното законодателство в областта на сигурността в съответствие със стандартите на Европейския съюз и НАТО. Страната ни няма териториални претенции и не признава такива към нея. Това поведение премахва стари и не поражда нови регионални напрежения и в определен смисъл е гаранция за сигурност

б/военни мерки – чрез отбранителна военна доктрина по отношение използването на въоръжените сили, силата и стабилността на законите, мотивация на човешкия фактор и наличие на обективна информация за заплахите и опасностите.

в/икономически мерки – стабилен ръст на икономиката, с които се задоволяват интересите на гражданите, жизненото равнище и степента на социална защита.

г/правни мерки – чрез ефективна правораздавателна система се създава респект към законите на страната, чрез ефективно и справедливо правосъдие се санкционират нарушителите.

д/патриотично-възпитателни мерки – чрез пропаганда на националните исторически и духовни ценности, морала и културното наследство се утвърждават националните идентичност и идеал.

- Мерки за опазване на националната сигурност от тайни разузнавателни посегателства:

Чрез разузнавателни и контраразузнавателни мерки, спазвайки създадени за целта специални национални закони и международното право се добива информация за военно-политическото състояние на държавите от региона, за натрупване на военен потенциал, който може да застраши националната сигурност;

Разгледаните мерки политически, дипломатически, законодателни, организационни и др. в значителната си част имат превантивен характер и целят да се укрепи защитата и да се създаде по-високо ниво на сигурност напред във времето.

При наличие на конкретна заплаха се изискват незабавни ответни изпреварващи действия: усилване на защитните системи, мобилизиране на целия наличен потенциал, насочване на допълнителни ресурси в застрашените области, разкриване местонахождението на източника на заплахата, неутрализирането му.

Проблематиката на сигурността обхваща както най-голямата социална система – тази на международните отношения, така и практически всички страни на националния социум. От гледна точка на правенето на политиката и нейното осъществяване този факт намира отражение в това, че за всички други области на държавното управление има съответна специализирана политика и специализирана институция (например външна

политика – Министерство на външните работи, финанси – Министерство на финансите и т.н.). Сигурността обаче е толкова широка и неструктурирана област, че рядко има тясно специализирана политика на сигурност.

Икономическите инструменти в сигурността на дадена държава имат различни измерения в зависимост главно от нейната мощ, характера на стопанството и възможностите за добив или достъп до стратегически суровини.

Средствата и инструментите с които разполага държавата за осъществяване на избраната стратегия, включват в себе си всички ресурси. Съществуват три групи инструменти:

- икономически инструменти – търговски договорености, външна помощ, парична маса, дънъци, държавни разходи и субсидии;
- дипломатически инструменти – обединения, алианси, специални коалиции, договори, взаимни услуги, санкции, преговори;
- военни инструменти – целия спектър на военната мощ.

Вижданията на съответната страна по въпросите на сигурността позволяват да се пристъпи към разработване на икономическа, дипломатическа и военна стратегия.

Икономическата стратегия е длъжна да обясни как държавата планира да увеличи темпа на икономически растеж и каква е нейната роля в рамките на сигурността.

Взаимните връзки между икономиката и възгледите за сигурността, произтичат от факта, че двете са свързани с удовлетворяване на жизненоважни обществени потребности – икономически просперитет и военна сигурност.

Икономическият просперитет е водещ национален и общочовешки интерес. Неговата реализация предполага използването на икономически ресурси и пазари на изделия и услуги, а така също и икономическа сигурност. По тази причина политическите и икономическите ръководители (държавни и корпоративни, включително и многонационални) търсят възможности за преодоляване причините водещи до икономическа несигурност, кризи и катаклизми. Приоритетно значение се дава на глобализацията, трансформацията, приватизацията и развитието на маркетинга и мениджмънта на предметните дейности.

Изпълнението на тези задачи води до укрепване на позициите на националната армия в гражданското общество и доверието на чуждестранните икономически партньори. То обаче в съвременни условия във връзка със сигурността, придобива нови измерения обусловени от следните причини:

- динамични промени във формите на собственост на стопанските обекти;
- развитие на пазарната икономика, за сметка на централизирано държавно планиране, което затруднява защитата на значими обекти;

Влиянието на икономиката като фактор за осигуряване на сигурността на страната се разглежда, като количество и качество на предоставени на въоръжените сили средства за поразяване на потенциалния противник и за осигуряване на комуникационно-информационна поддръжка в стратегически мащаб.

Финансирането на въоръжените сили в национален формат се реализира чрез бюджета и правилата за неговото изразходване, а така също и с помощи от други държави и организации за сигурност. Разглеждан като финансов план за реализиране на

сигурността на държавата, бюджетът е средството, което осигурява изпълнението на планираните задачи.

Международната сигурност е не просто съвкупност от взаимни връзки и зависимости, а сложна система със своя динамика, специфика и закономерности, в която общото е също така зависимо от частното, както и частното е зависимо от общото.⁴

Характерното за тази връзка и зависимост е, че:

- преминава през определен праг на значимост, който е израз на растящата взаимозависимост;
- през втората половина на ХХ-ти век възникват глобални проблеми, свързани с ядрено оцеляване и избягване на екологични катастрофи, за които не съществуват надеждни механизми за обезпечаване на всеобща сигурност;
- съчетаване на общочовешки с национални интереси, а не тяхното противопоставяне.

Аварията в Чернобилската АЕЦ през 1986 г. категорично показва, че не само Съветският съюз, а светът като цяло се оказва неподготвен за глобалния риск, който е приет с използването на ядрената енергия за мирни цели. Механизмът на предоставяне на помощ е регламентиран в чл. 2 от Конвенцията за помощ в случай на ядрена авария или радиационна аварийна обстановка. Инициативата се поема от държава участничка, която се нуждае от помощ, независимо дали събитието е възникнало на нейна територия, под нейна юрисдикция и контрол. Ако няма друго споразумение, тя носи отговорност за ръководството, координацията и контрола на помощта в пределите на своята територия. Помощта може да бъде възмездна или безвъзмездна. Тя се определя, като обем и вид от нуждаещата се държава, а държавите участнички в границите на своите възможности определят експертите, оборудването и материалите, както и условията (в т.ч. финансовите) при които биха могли да предоставят помощта, като уведомяват за това МААЕ.⁵

Предимствата на международната система за сигурност не следва да се фаворизират, а да се дава отчет за открояващи се негативи или проблеми при нейното функциониране.

Основната цел на Договора за създаване на Европейската общност и последвалите го учредителни договори е осъществяване на постепенна интеграция на европейските държави и създаване на общ пазар основаващ се върху свобода на движение на стоки, хора, капитали и услуги и върху постепенното сближаване на икономическите политики. Общността има за задача да насърчи в рамките на обединението хармоничното развитие на икономическите дейности, траен и балансиран растеж, увеличаване на стабилността, ускорено повишаване на жизнения стандарт и по-тесни връзки между държавите, които са част от нея. За да постигнат това, държавите членки се отказват от част от своя суверенитет и дават правомощия на институциите на Общността да приемат актове (регламенти, директиви, решения), които имат върховенство по отношение на националното право. Държавите членки отговарят за прилагането на правото на ЕС в своя вътрешен правен ред. Изборът на всяка една държава

⁴ Спиридонов, И. *Теория на международните икономически отношения*, Свищов, Академично издателство «Ценов», 2010 г., с. 136

⁵ Борисова, О., *Правно регулиране на риска в ядрената енергетика*, Изд. ВСУ «Черноризец Храбър», Варна, 2018 г., с. 79

членка на ЕС за или против ядрената енергия остава в нейната изключителна компетенция, но потенциалният ефект от ядрен инцидент е трансграничен и може да има сериозни последици за останалите държави.⁶

Според И. Спиридонов, независимо от това, дали субектът осъзнава това или не, широко се открива път към конфронтационно мислене, към разделянето на „свои“ и на „чужди“. Кръгът за възможни начини и средства за укрепване на националната сигурност се свива под натиска на егоистичното виждане, включвайки почти само онези начини и средства, които са разположени в пределите на националния външнополитически курс, без достатъчно ясно да се съзнава, че националната сигурност зависи пряко и от международните елементи на икономическата сигурност – като механизъм на световния пазар, глобалните икономически проблеми, икономическата взаимозависимост на страните и др.

За големите и силните страни това означава курс към укрепване на собственото (преди всичко военно) превъзходство, разделяне и противопоставяне на евентуални противници, докато за малките и средните държави това е свързано с жертва на собствената самостоятелност.

Управлението на националните, регионалните и глобалните рискове за сигурността е определящо за обезпечаване на националните и международни интереси и способността на държавата да упражнява ефикасен контрол върху вътрешната и външната среда за сигурност, които в условията на глобализацията непрекъснато засилват взаимната си свързаност.

Националните рискове за сигурността отразяват спецификата на обществените отношения, противоречията и дисбалансите вътре в самите държави. Те са резултат от негативните въздействия във външната и вътрешната среда.

Това е напълно валидно и за регионалните рискове, които се формират също, като резултат от съвкупните влияния на специфични исторически, географски, геополитически, климатични, икономически, етнически, технологични и др.

Глобалните рискове са общите рискове, на които е подложен светът. Те са отражение на моментното състояние на планетата.

Националните, регионалните и глобалните рискове се формират и съществуват едновременно в извънредно сложни, взаимнообвързани, взаимно влияещи си и взаимно зависими динамично променливи множества.

За много кратко време един локален риск, ако не бъде управляван своевременно, може да се развие и реализира, като регионален и глобален.⁷

Юлий Петров посочва като класически пример за тази зависимост, финансовата криза в банковия сектор на САЩ през 2009 г., прераснала в последствие в световна криза. Други примери са рискът от възникване на авария на нефтена платформа на Бритиш Петролиум в Мексиканския залив, довела до замърсяването на значителна част

⁶ Борисова, О., *Възможности на европейската интеграция и сътрудничество при правното регулиране на рисковете, свързани с използване на ядрената енергия – Научни трудове на Русенския университет (онлайн)*. Русе, 2016, Том 55, сер. 7, Правни науки, с. 80-81

⁷ Георгиев, Ю., *Управление на риска в сигурността*, София, 2012, с.148

от Тихоокеанското крайбрежие на САЩ, или разливът на хвостохранилище в Чехия, превърнало се в сериозен проблем за страните от Дунавския басейн.

Управлението на тези рискове е в най-висока степен зависимо от моментното състояние на международните отношения, икономическите и военните потенциали, наличните ресурси, в т.ч. човешките, от състоянието на науката, технологиите, професионалната квалификация и др.

Една от най-тревожните констатации на Световния икономически форум в Давос в края на 2011 г. е, че човечеството не е готово да посрещне шоките промени, които ни предстоят в следващите десетилетия. Финансовата криза намали издръжливостта на глобалната икономика, като в същото време повиши геополитическото напрежение и увеличи социалните тревоги. Тя внуши, че и правителствата и обществата са по-малко готови да се справят с глобалните предизвикателства и рискове, като очаквания за зарази, преносими от бързите връзки, заплахи от катастрофални бедствия и др.

На форума в Давос е направен анализ на глобалните рискове, разпределени в 4 основни групи:

- рискове на околната среда (замърсяване на въздуха, промени в климата, загуба на биоразнообразие, земетресения, вулканични изригвания, наводнения, урагани и циклони, повишаване нивото на океаните)
- социални (хронични болести, демографски предизвикателства, икономическо неравенство, липса на храна, инфекционни болести, миграцията, липсата на вода)
- геополитически (корупцията, нестабилността на управлението, геополитическите конфликти, глобалните фалити, организираната престъпност, тероризмът, сигурността на територията)
- технологични (сигурността на критичната инфраструктура, на информацията, на база-данните, опасността на някои нови технологии).

Глобалните рискове най-общо се дължат на невъзможността постоянно да се установява и поддържа благоприятен баланс между двете основни движещи сили в съвременното общество, конкуренцията и интеграцията.

Реализирането на обща политика за справяне с глобалните рискове среща сериозни пречки или е неефективна по следните причини:

- различни тълкувания по отношение на националните интереси;
- ограничени собствени ресурси на държавите, което ги прави неравностоеен участник в колективни усилия на международната общност за позитивна промяна на ситуацията;
- недостатъчен капацитет (дори и за най-развитите страни) за справяне с най-съществените глобални рискове – тероризъм, климатични промени, екологични катастрофи и др.

Управлението на регионалните военно-политически рискове е зависимо от състоянието на вътрешно регионалните междудържавни отношения и конкретната им обвързаност в геополитически план. Най-ефикасният инструмент за справяне с тях е външната политика, ориентирана към отказ от взаимни претенции, ненамеса във вътрешните работи, развитие на двустранните и многостранните отношения и взаимноизгодното сътрудничество във всички области.

Управлението на националните рискове е в зависимост най-вече от способността на държавата да поддържа системата си за сигурност, както и останалите системи в добро, работещо състояние. Да упражнява ефикасен контрол върху вътрешната и външната среда за сигурност, които в условията на глобализацията непрекъснато засилват взаимната си свързаност.

България е активен участник в усилията на международната общност за търсене на ефикасен отговор на глобалните рискове. Може да се каже, че е подложена на най-значимите от тях.

След аварията във Фукушима през 2011 г. екологичните проблеми, свързани с използването на ядрената енергия придобиват изключителна актуалност, както по отношение на рисковете за здравето на персонала и населението свързани с радиоактивно замърсяване в резултат на аварии в АЕЦ,⁸ така също с оглед рисковете свързани със съхраняване и погребване на технологичните радиоактивните отпадъци от АЕЦ⁹.

Предвид значението на ядрената енергетика за осигуряване на енергийния баланс на страната и ограничаване на парниковите емисии е изключително важно ядрените дейности да се извършват по безопасен и сигурен начин.

Според националното законодателство ядрената енергия и източниците на йонизиращи лъчения могат да се използват от физически или юридически лица само след получаване на разрешение и/или лицензия за безопасното осъществяване на съответната дейност, определени със закона. Лицензиантите и титулярите на разрешения носят пълната отговорност за осигуряване на безопасността на съоръженията и дейностите, посочени в лицензията или в разрешението. Държавното регулиране на безопасното използване на ядрената енергия и йонизиращите лъчения се осъществява от председателя на Агенцията за ядрено регулиране, който е независим специализиран орган на изпълнителната власт и има компетентност, определена със ЗБИЯЕ.

Следва да отбележим, че приложението на ядрени технологии бележи от една страна прогрес в техническото развитие, но от друга последствията от ядрените инциденти, имат дългосрочен характер в продължение на стотици и повече години. Екологичният ефект от ядрени инциденти може да се разпространи чрез въздушни течения, да замърси почвата, а чрез нея и подпочвените води и реките. Радиацията има непредвидени ефекти при нейното разпространение в околната среда. Поради различната степен на абсорбация от материалите, както и въздействието на фактори като температура и въздушни течения се наблюдават големи колебания в зоните на радиационно замърсяване. По същия начин радиацията засяга под различна степен и форма органите на живите организми. Човешките същества нямат сензори за възприемане на радиацията. Те я поглъщат с времето било чрез външно облъчване, било чрез приемането на замърсени хранителни продукти, като по този начин се предизвикват различни заболявания и увреждания, които могат да се предават от поколение на поколение.

⁸ Вж. Борисова, О., *Проблеми на сигурността при използване на ядрената енергия според българското законодателство*, Юридически сборник, Бургас, 2016, Том XXIII, с. 282 -286 и Борисова, О., *Международни задължаващи инструменти със световен обхват за превенция на ядрения риск*, *Eastern Academic Journal*, issue 4, December, 2018, p. 78

⁹ Борисова, О., *Усъвършенстване на правната уредба при управление на радиоактивните отпадъци в Република България*, *Авангард Прима*, С. 2020, с. 10

Спрямо България няма глобален риск, който да не се проектира и като вътрешно-национален, с изключение на някои от природните рискове: урагани, тайфуни, вулкани, които са характерни за други географски райони. Но заедно с това у нас идентифицираме други типични за страната национални (системни) рискове – технологична изостаналост, демографски риск – застаряване на населението, миграция, корупция, неефективност на съдебната система, влошаване на състоянието на критичната инфраструктура и др. Сравнително по-успешно се справяме с регионалните рискове, което говори за правилно ориентирана и добре осъществявана външна политика и политика за външна сигурност.¹⁰

За националната икономическа сигурност на страната ни европейската ориентация е единствената алтернатива за развитие, основания за което са:

- създава се възможност за по-активна роля на частната инициатива и капитал;
- възможност за интегриране (не само на държавно ниво);
- обвързване на страната с най-развитите в икономическо отношение страни, като тази взаимозависимост е от полза за сигурността и бъдещето на България;

Това съвсем не означава, че следва да се подценява външната опасност и защита на националната сигурност със собствени сили и средства, в това число чрез поддържане на собствени въоръжени сили. Двете равнища на сигурността, общото и националното, в никакъв случай не се изключват взаимно, те са алтернативни и действието им винаги предполага съчетание между тях.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ:

Анализът върху концепцията за национална и международна сигурност, показва естествената нормална връзка между тях. Сигурността е единна и неделима. Тя не може да бъде надценявана на национално равнище, за сметка на подценяване на международната сигурност и обратно.

Проблемите на сигурността се решават не само на национално или международно равнище. От значение е и регионалната сигурност. Регионалните проблеми се нуждаят от намиране на по-гъвкави и съобразени с конкретните условия начини и средства чрез съгласуване на интересите и волята на ограничен брой страни, които понякога имат независима политика или участие в различни структури, обединения, блокове или организации.

Най-ефикасен инструмент за справяне с регионалните рискове е външна политика, ориентирана към отказ от взаимни претенции, ненамеса във вътрешните работи, развитие на двустранни и многостранни отношения и взаимноизгодно сътрудничество във всички области.

България е страна разположена в регион, със специфични характеристики - Балканския регион. Той е периферия на евроатлантическото пространство и е близо до източници на напрежение като Близкия Изток, Кавказ, Средна Азия, където активно се прилагат

¹⁰ Георгиев, Ю., *Управление на риска в сигурността*, 2012, София, с. 151

терористични методи на действие. Районът е политически нестабилен с периодично проявяващи се етнически и/или религиозно мотивирани конфликти.

Понастоящем политиката на страната за справяне с регионалните рискове в региона е сравнително успешна и балансирана.

Моделът на регионалната сигурност стои някъде по средата между националната и международната сигурност и чрез нейното утвърждаване се съдейства за успешно решаване на проблемите на другите две равнища – националната и всеобщата сигурност. Като форма на колективна сигурност и при нея се налагат изисквания, които са характерни за колективната сигурност – равенство на сигурността за всеки участник, сътрудничество, господство на правото, равноправие и т.н.

ИЗТОЧНИЦИ:

1. Спиридонов, И. Теория на международните икономически отношения, Академично издателство «Ценов», Свищов, 2010, с. 131, с. 136
2. Маслоу, А. Мотивация и личност. СПб, 2001, с. 478
3. Христов, П. , Метатеория на риска. Парадигми и подходи, София, „Албарос”, 2010, с. 117-118
4. Борисова, О., Правно регулиране на риска в ядрената енергетика, Изд. ВСУ «Черноризец Храбър», Варна, 2018 г., с. 79
5. Борисова, О., Възможности на европейската интеграция и сътрудничество при правното регулиране на рисковете, свързани с използване на ядрената енергия – Научни трудове на Русенския университет, Русе, 2016, Том 55, сер. 7, Правни науки, с. 80-81;
6. Георгиев, Ю., Управление на риска в сигурността, София, 2012, с.148, с. 151;
7. Борисова, О., Проблеми на сигурността при използване на ядрената енергия според българското законодателство, Юридически сборник, Бургас, 2016, Том XXIII, с. 282 -286;
8. Борисова, О., Международни задължаващи инструменти със световен обхват за превенция на ядрения риск, *Eastern Academic Journal*, issue 4, December, 2018, p. 78
9. Борисова, О., Усъвършенстване на правната уредба при управление на радиоактивните отпадъци в Република България, *Авангард Прима*, С. 2020, с. 10